

Vystúpenie na seminári KREDITU na tému
„Stratená vláda ľudu“
11.5.2015

Nepochybne najväčšou politickou udalosťou života našej generácie (teda generácie, ktorá sa narodila do komunistického režimu) bol pád vlády jednej strany, koniec sovietskej vojenskej okupácie, a nastolenie pluralitnej demokracie, v ktorej sa hlavným nositeľom moci stal po desaťročiach neslobody znovu ľud. Pred dvadsiatimi piatimi rokmi sme skutočne pocítili silu toho, čo Marta Kubišová tak výstižne, a pritom poeticky krásne, vyjadrila slovami refrénu svojej Modlitby pre Martu: „Teď, když tvá ztracená vláda věcí tvých zpět se k tobě navrátí, lide, navrátí.“ Zrazu sme videli, že za nás nerozhoduje nejaká hŕstka anonymných ľudí, kdesi v prítmí stranických, či dokonca policajných kabinetov, ale že sme naše spoločné osudy zobrali ako národ do vlastných rúk.

Vedeli sme už vtedy, že to nebude ľahké, a že milióny ľudí sa iba výnimočne na niečom zhodnú. Ale vedeli sme tiež, že ľudstvo v zápasoch o prežitie, ale i o dôstojný život, a hlavne o slobodu, bez ktorej dôstojný život človeka nie je mysliteľný, vymyslelo, a prebojovalo i praktický mechanizmus, prostredníctvom ktorého sa vláda ľudu ukázala ako uskutočniteľná. Hovoríme tomu systém zastupiteľskej demokracie.

Keďže v moderných štátoch žijú milióny ľudí, nemôžu, ba v mnohých prípadoch ani nechcú, a asi ani nevedia rozhodovať všetci o všetkom, bolo potrebné vytvoriť také usporiadanie, v ktorom sa tieto milióny ľudí budú môcť spoľahnúť na niektorých jednotlivcov, ktorým dajú časovo a i obsahovo obmedzené oprávnenie, aby rozhodovali o ich spoločnom osude. O veciach verejných. Dajú svojim zástupcom mandát. Základným nástrojom, ktorý takéto usporiadanie zabezpečuje sú slobodné voľby. Ľudia, ktorí získajú mandát hlasovaním väčšiny národa nie sú povinní robiť všetko, čo si ich voliči želajú, ale mali by rozhodovať v ich prospech. Ak sa ich voličom bude vidieť, že ich očakávania neplnia, ak stratia ich dôveru, tak ich už proste v budúcnosti nebudú voliť. Súčasťou tohto usporiadania, ak má fungovať, a ak má byť slobodné, však je, že i v takom prípade musia mať koho voliť. Ak toto platí, tak stále žijeme v slobodnom a pluralitnom demokratickom režime.

Preto ešte ako súčasť týchto úvodných slov chcem zdôrazniť, že v takomto režime, pokiaľ ide o jeho ústavné základy, naozaj i po štvrtstoročí od pádu komunistickej diktatúry žijeme. Stále jestvuje reálna možnosť vo voľbách vymeniť ľudí, ktorí nás zastupujú, stále jestvuje sloboda zakladať politické strany a zúčastňovať sa politickej súťaže, a i keď dnes na základe výsledkov ostatných volieb vládne znovu jedna politická strana, verejná moc je rozdelená a zatiaľ ešte je pod reálnou kontrolou voličov. To je potrebné pripomínať kadejakým kritikom, ktorí nezažili, alebo už zabudli na skutočnú diktatúru a svojim frľaním a nariekaním spochybňujú, oslabujú a tým aj ohrozujú i to dobré, čo v našom verejnom usporiadaní nepochybne ešte je.

Ale nemôžeme zavierať oči pred tým, že je tu viacero faktorov, ktoré fungovanie tohto ústavného mechanizmu, zabezpečujúceho suverenitu moci ľudu, deformujú. Volič vidí, že v mocensky najvýznamnejších parlamentných voľbách síce môže rozhodovať, ale len o tom, čo ponúkajú politické strany. Ony sú akoby prostredníkom medzi občanom a jeho voleným zástupcom, ktorý za neho a o ňom rozhoduje. Občan sa preto nie bezdôvodne obáva, že i keď sa politické strany medzi sebou často neľútostne ruvú, predsa medzi nimi jestvuje akási nepísaná kartelová dohoda, ktorá udržiava jestvujúci stranický mocenský monopol. A volič tak nadobúda dojem, že ak chce, aby sa niečo v spoločnosti ozaj ozdravilo, vlastne nemá koho voliť.

A nielen to. Stále silnejšie rastie podozrenie, že i tí, koho voliči zvolili za svojich zástupcov, nie sú celkom slobodní. A aby to bolo ešte zložitejšie, mnoho občanov stráca orientáciu v tom, čo je pre nich ozaj dobré, a čo by mali chcieť. Čoraz intenzívnejšie pociťujú manipuláciu, ktorá deformuje fungujúci demokratický systém, a dáva tušiť, že o mnohých veciach verejného záujmu, znovu rozhoduje hŕstka anonymných ľudí. Korupcia a mediálna manipulácia sa tak stávajú ďalšími nástrojmi, ktoré prehľbujú priepasť medzi voličmi a ich zástupcami, vzbudzujú ich vzájomnú nedôveru, ktorá často prerastá do averzie, ba až nenávisť voči systému zastupiteľskej demokracie vôbec. Mnohí sa na tejto negatívnej vlne vezú, ale neponúkajú žiadne systémové zlepšenie.

Ako by na to mali reagovať kresťanskí demokrati?

Nás to trápí. Ak sa nebudeme usilovať o také zmeny, ktoré budú mať potenciál zvýšiť dôveryhodnosť nástrojov demokratického usporiadania, hrozí štátu a spoločnosti kolaps. Silným to môže vyhovovať, ale následky si odnesú slabí. Ako kresťania, ktorí sme sa rozhodli zaujímať sa o náš verejný život a angažovať sa v politike, by sme si mali byť vedomí, že zabrániť takémuto kolapsu, pomôcť ľuďom, aby sa im vrátilo vedomie, že majú znovu reálnu kontrolu nad našim spoločným osudom, je našou najdôležitejšou vnútorno-politickou úlohou. Preto sme do základného programu KDH navrhovali aj také opatrenia, ktoré by priniesli zásadné zmeny fungovania systému zastupiteľskej demokracie. Tých ozaj zásadných nebolo veľa, ale mnohé práve z nich sa do výsledného textu programu nedostali.

„Delta KREDIT kresťanskej demokracie“ je súhrnom toho, čo neprešlo. Chceme, aby tieto návrhy zostali aspoň súčasťou našej ďalšej diskusie. Nie preto, aby sme sa dotýkali tých, čo nemali politickú odvahu ich prijať, ale preto, lebo ide o opatrenia, reagujúce na vážne problémy skutočného života súčasného Slovenska a i súčasného sveta. Kresťanskú demokraciu, ktorá by na takéto problémy nehľadala odpovede, bude potrebovať stále menej ľudí. My sme ale presvedčení, že ak tieto odpovede neprinesie kresťanská demokracia, je tu nebezpečenstvo, že ich možno neprinesie nikto. „Delta KREDIT kresťanskej demokracie“ je pokračovaním rozpravy o najvážnejších politických problémoch. Je príspevkom k otvorenej kresťanskej politike.

Obnova „stratenej vlády ľudu“ znamená zasiahnuť do systému tam, kde nefunguje. Nestačí ísť len po povrchu a viesť sa na vlne neľúbosti voči politike, s tým, že budeme ponúkať azda nejakých lepších, či nových ľudí, alebo budeme tvrdšie bojovať voči dôsledkom systémových nedostatkov, nie voči ich príčinám. Politickí spasitelia, nové tváre, vstup novej generácie do politiky, ale aj boj proti korupcii, to všetko bez systémových zmien nemôže priniesť zásadný obrat a vyrovnanie sa nebezpečným a rastúcim pocitom „stratenej vlády ľudu“. Systémové zmeny sa musia dotknúť základov usporiadania jestvujúceho systému zastupiteľskej demokracie. Nie preto, aby sme ho odstránili, naopak, sme presvedčení, že ľudstvo zatiaľ nič lepšieho nevymyslelo, ale práve preto, aby lepšie fungoval. Aby sme mu mohli vo väčšej miere dôverovať.

Toto nie je odbornou úlohou. Politika, keď zostarne, sa zvykne zakrývať za kulisu odbornosti. Aj program, ktorý bol schválený, sa tvári predovšetkým ako súhrn odborných programových téz. Lenže zápas o lepšiu spoločnosť je politickým zápasom. Nemôže sa vyhýbať riziku, polemike, a novým otázkam, ktoré prináša život. „Delta KREDIT kresťanskej demokracie“ sa chce sústrediť práve na tieto otázky. Na otázky, ktoré na prvom mieste vyžadujú odvahu, a až na druhom všetko ostatné.

Zmena volebného systému

Najdôležitejším opatrením na posilnenie usporiadania zastupiteľskej demokracie je zmena volebného systému. Viem, že môžeme do nekonečna debatovať o výhodách a nevýhodách oboch volebných systémov, toho terajšieho stranického systému pomerného zastúpenia s viazanými kandidátnymi listinami a väčšinového systému priamej voľby poslanca vo volebnom obvode bez ohľadu na jeho stranícku príslušnosť, a celej škály rozličných hybridov medzi nimi. Ale takáto diskusia skôr odvádza od základnej otázky: máme politickú odvahu siahnuť na kartelové usporiadanie stranického mocenského monopolu?

Zmena volebného systému, zavedenie priamej voľby poslanca, a to aj v obmedzenom rozsahu, zrazu vytvorí úplne novú situáciu vo vzťahoch medzi občanom, voličom, jeho voleným zástupcom, a vzťahom medzi politickou stranou a zvolenými poslancami, aj keď sú jej členmi. Poslanec, ktorý bude cítiť, že jeho činnosť, čo od neho požaduje jeho politická strana v parlamente môže viesť k strate podpory voličov v jeho obvode, bude nepochybne svojej politickej strane signalizovať, že ak o neho nechce prísť, bude musieť brať jeho postoj, a hlavne postoj jeho voličov, vážne. Poslanec prestane byť hlasujúcim žetónom strany, ale stane sa centrálnou politickou osobnosťou. Stane sa spojovníkom a prostredníkom v trojuholníku občan-ústavný orgán- politická strana. Politické strany budú musieť venovať oveľa viac energie a prostriedkov analýze svojich vzťahov voči voličom, budú musieť viac presvedčať, vysvetľovať, skrátka zmení sa spôsob ich práce. Centrálnou politickou témou pred voľbami v politických stranách prestane byť otázka, ako sa dostať na kandidátku, a ako na nej získať zvoliteľné miesto, ale otázka, čo potrebujú práve tí

moji voliči. Teda otázky programové a ideologické sa stanú v straníckej práci významnejšími ako intrigy.

My sme navrhovali obdobný volebný systém, ktorý už desaťročia funguje v Nemecku. Teda kombinovaný systém, v ktorom je polovica poslancov parlamentu volená priamo a polovica na straníckych kandidátkach. Volič má dva hlasy, a nemusí ich dať tej istej strane. Ale to je už detail. Rozhodujúce je, že v Nemecku nejestvuje stranický mocenský kartel, pretože ak niekomu nevyhovuje ponuka jestvujúcich strán, nie je problém nájsť, či vytvoriť ponuku inú, napríklad nezávislú.

Posilnenie prvkov priamej demokracie

Moderný štát s miliónmi obyvateľov je zložitá spoločenská štruktúra, v ktorej nemôžu rozhodovať všetci o všetkom. Preto systém zastupiteľskej demokracie nemožno plne nahradiť priamym rozhodovaním občanov. Napriek tomu však elektronizácia mnohých činností, ako i oveľa väčšia informovanosť občanov aj o veciach, ktoré boli donedávna vyhradené len ľuďom, ktorí sa im naplno venovali, ale hlavne potreba neustálej obnovy „stratenej vlády ľudu“ si žiada, aby sme rozširovali a prehľbovali prvky priamej demokracie. Ide predovšetkým o inštitút referenda, teda hlasovania ľudu o otázkach verejného záujmu. Náš ústavný systém ho umožňuje, ale zároveň ho viaže na veľmi náročné podmienky, takmer nesplniteľné podmienky, a zároveň formuluje celkom nejasné následky takéhoto rozhodovania.

Najdôležitejším opatrením na posilnenie prvkov priamej demokracie je, podľa nášho názoru, zavedenie právnej záväznosti výsledkov ľudového hlasovania. Ak ľud rozhodne, tak to musí platiť. Nemôže to už podliehať schváleniu nejakého orgánu, ktorého mandát je len odvodený od ľudovej moci. Naopak. Navrhovali sme, aby tie najzásadnejšie právne predpisy, ústavné zákony, podliehali po schválení v parlamente aj ratifikačnému ľudovému hlasovaniu občanov. Posilňovanie prvkov priamej demokracie je tiež systémovým opatrením, ktoré má potenciál obmedziť stranický monopol a povedie k zmenám činnosti politických strán, ale hlavne k tomu, aby o verejných veciach v podstatne širšom rozsahu rozhodoval reálne ľud. Funguje to už desaťročia vo Švajčiarsku a nevidím dôvod, prečo by sme sa touto cestou nemohlo pustiť i Slovensko. O hlbšie zamyslenie v tejto oblasti som požiadal Ľuba Vlčáka.

Prehľadný právny poriadok

Základnou črtou právneho štátu je nekompromisné pravidlo, podľa ktorého zákon platí pre každého. Pre slabého i pre silného, pre dieťa i pre dospelého, pre chudobného i pre bohatého, pre jednoduchého občana i pre celebritu. Fungujúci právny štát je však predovšetkým ochranou práv slabých, pretože silní by si dokázali zabezpečiť svoje práva i bez pomoci štátu.

Jednou z podstatných požiadaviek na riadne fungovanie právneho štátu je znalosť práva. Pretože dodržiavať zákon môže iba ten, kto vie, aké pravidlá pre neho platia. Čo smie, čo musí a čo nesmie. Rieši sa to tak, že v právnych štátoch spravidla

platí domnienka znalosti práva po tom, ako bol predpis ustanoveným spôsobom schválený a vyhlásený. U nás je to uverejnením v Zbierke zákonov SR.

Nikto sa však už nezaobrá inou dôležitou otázkou, a to, do akej miery je právo pre normálneho občana zrozumiteľné. A to nielen pokiaľ ide o zrozumiteľnosť samotného textu zákonov, ale hlavne pokiaľ ide o celkovú štruktúru právneho poriadku. Teda kde, v ktorom predpise možno nájsť záväzné normy pre konkrétny prípad. Pretože naše právo je nielen rozkošatené, lebo chceme regulovať čo najviac spoločenských vzťahov, ale zároveň sa i neustále mení, dopĺňa, ako vravia právnici, novelizuje. Čo platí dnes, čo platilo včera, a čo pred rokom, to je v džungli nášho právneho poriadku niekedy veľmi komplikované zistiť, a to i pre človeka s vysokoškolským právnym vzdelaním, nie to ešte pre normálnych ľudí. A tak pohybovať sa bezpečne v zložitom teréne našich právnych vzťahov môžu vlastne len tí, čo majú peniaze na to, aby svoje zámery a konanie konzultovali s právnymi odborníkmi.

„Delta KREDIT kresťanskej demokracie“ chce udržať pri živote myšlienku pravidla, záväzného pre tvorcov zákona: každá právna úprava, ktorá mení doterajšiu, bude musieť byť kompletná. Žiadne novelizácie, ale zakaždým nový predpis. Bude to náročnejšie pre legislatívnych pracovníkov, ale oveľa prehľadnejšie a zrozumiteľnejšie pre používateľov práva, teda pre občanov.

Boj s nevolenými skupinami

Jedným z dôvodov frustrácie občanov z jestvujúceho ústavného usporiadania je strata dôvery v to, že ústavné orgány skutočne rozhodujú o podstatných otázkach verejného života. Čoraz viac rastie podozrenie, že verejné rozhodnutia sa rodia kdesi inde, v hlavách jednotlivcov a skupín, ktoré nepodliehajú kontrole voličov. Formálne síce zákony prijíma parlament, výkonné rozhodnutia prijíma vláda, spory rozhodujú súdy, ale tieto orgány sa stále viac dostávajú pod tlak záujmov, ale i pokúšeni peňazí a mediálnej manipulácie.

Toto je jedno za najväčších ohrození systému zastupiteľskej demokracie súčasnosti. Predchádzajúce systémové opatrenia (zmena volebného systému a posilňovanie priamej demokracie) pre boj s týmto nebezpečenstvom nie sú postačujúce. Korupcia i mediálna manipulácia môžu pôsobiť aj v jednomandátových volebných obvodoch a i na občanov hlasujúcich v referendách.

Do zápasu s nevolenými mocenskými štruktúrami potrebujeme zbrane iného typu. Tu sa žiadajú nástroje, spôsobilé rozbíjať monopolizáciu ekonomiky, nástroje, ktoré siahnu na absolútnu posvätnosť vlastníctva a na informačnú slobodu bez zodpovednosti. Nejestvuje zázračný prútik, ani nejaké jednoduché ústavné ustanovenie, ktoré by predstavovalo jedno základné systémové opatrenie pre boj nevolenými skupinami.

„Delta KREDIT kresťanskej demokracie“ bude pracovať na balíku takýchto opatrení. O niektorých z nich, predovšetkým z rodu demonopolizačných opatrení, sme hovorili už vo fáze prípravy základného programu KDĽH. Teraz som požiadal Jozefa Baču, aby tieto návrhy zhrnul, aby sme v tejto vážnej téme mohli pokračovať.

Tretia moc v štáte a sprisahanie právnikov

I keby sme mali skvelú vládu, parlament, čo bude žiť tomu, aby dal svojim voličom tie najúžasnejšie zákony, právny poriadok, ktorému by všetci rozumeli a vyznali sa v ňom, a zároveň by sme dokázali účinne rozkladať vplyv nevolených skupín na volené orgány, a mali by sme i politické strany sústreďujúce sa na to, čo potrebuje vlasť a jej ľud, nie čo bude užitočné predovšetkým pre ne, a ich nomenklatúry, ale nemali by sme spravodlivý a spoľahlivý mechanizmus, ktorý by nútil ľudí dodržiavať právo, a ktorý by spravodlivo by rozhodoval ich spory, tak nám to všetko bude vlastne nanič. Právny štát môže fungovať dobre, predovšetkým však môže chrániť tých, čo sa sami ochrániť nedokážu, teda slabých, iba vtedy, ak funguje to, čo sa dnes obľúbeným výrazom označuje ako vymožitelnosť práva.

Po páde komunistickej diktatúry sme si mysleli, že základnou systémovou požiadavkou je nezávislosť súdnej moci. Pretože každá autokratická moc sa usiluje dostať sudcov pod kontrolu. Ibaže nezávislosť sudcov je v právnom štáte iba nástrojom k tomu, čo by malo byť cieľom - a tým je právo občana na spravodlivosť. V užšom zmysle slova na spravodlivý súdny proces. Ak sme si mysleli, že zavedením onoho systémového nástroja - nezávislosti súdnej moci od výkonnej moci automaticky dosiahneme aj zabezpečenie práva občana na spravodlivosť, tak realita nám ukazuje, že sme sa mýlili. Treba si to priznať. Iba tak môžeme pokročiť ďalej.

To samozrejme neznamená, že treba sudcov podriať vláde, alebo väčšine v parlamente. Ústavná zmena, ktorá umožnila výkonnej moci preverovať sudcov a vytvorila i zo Súdnej rady špecifický výkonný orgán, vedie k istému obmedzeniu sudcovskej nezávislosti, a treba otvorene povedať, že ak bude výkonná moc chcieť, bude to môcť zneužiť na vytváranie tlaku na rozhodovanie sudcov. Toto nie je dobrá cesta.

Napriek tomu však treba hľadať nejaký systém spoločenskej zodpovednosti, ktorému bude podliehať aj súdna moc. V našich úvahách pri koncipovaní programu KDH by za takýmto systémom spoločenskej zodpovednosti mal stáť ten, kto je zdrojom moci v modernom štáte - teda občan. A tak sme navrhovali dve systémové opatrenia: Novú koncepciu Súdnej rady SR, priamo volenej občanmi a obnovenie systému porotných súdov, v ktorých by o vine a nevine rozhodovali občania, nie sudcovia.

Okrem toho sme tiež navrhovali zrušiť sovietsku koncepciu prokuratúry ako špecifického mocenského orgánu bez jasnej definície jej zodpovednosti, a jej transformáciu na orgán, ktorý zastupuje štát v trestnom konaní a je zaradený do výkonnej moci, ktorá sa za jej činnosť zodpovedá parlamentu.

Do programu sa tieto myšlienky nedostali. Ale ani naše uvažovanie o reforme jednej z troch mocí v štáte sa po prijatí programu KDH nezastavilo. Medzitým sme už začreli trochu hlbšie. Uvedomili sme si, že otázka vymožitelnosti práva sa nedá zredukovať len na úzku komunitu sudcov. Čo nám vlastne na nich prekáža? Rozhodujú dlho, často v čase, keď už rozhodnutie nemá žiaden pozitívny dopad,

niekedy očividne nespravodlivo a podozrievame ich z toho, že to robia hlavne pod vplyvom korupcie a hľadáním cesty najmenšieho odporu. Teda dakedy i bez odvahy. Lenže zopár tisíc sudcov, to je iba špička ľadovca. Už od roku 1990 sa začala, vtedy ešte v Československu formovať akási korporácia právnických profesií, pozostávajúca z niekoľkých komôr, ktoré si v parlamente presadili výsadné postavenie rozhodovať o svojej činnosti, predovšetkým však o tom, koho medzi seba vôbec pustia. Najsilnejšie slovo v tomto procese „právnického sprisahania“ nemali sudcovia, ale od počiatku to boli advokáti. Oni mali v porevolučných parlamentoch rozhodujúce zastúpenie a presadili pravidlá, v ktorých nahradili garanciu štátu nad kvalifikáciou vysokoškolsky vzdelaných právnikov, a slobodný trhový mechanizmus v tejto oblasti, vlastným preskúmaním a reguláciou. Urobili sme capa záhradníkom. To sa pravda deje aj v korporáciách iných profesií, čo sa za uplynulých dvadsať päť rokov vytvorili. V prípade tohto „právnického sprisahania“ to však má oveľa hlbšie následky na fungovanie právneho štátu. Vnímanie práva advokátom sa stalo rozhodujúcim prístupom k právu vôbec. Úlohou advokát totiž nie je hľadať spravodlivosť, advokát má právo využiť a vykladať tak, aby to bolo na prospech jeho klienta. Teda toho, kto mu platí. Obludný prístup, ak ho transformujeme i do spôsobu uvažovania iných právnych profesií. A úplne zvrhlý, ak pôjde o sudcov.

„Delta KREDIT kresťanskej demokracie“ preto považuje okrem opatrení, ktoré sme navrhovali do programu vo vzťahu k Súdnej rade SR, súdom a prokuratúre, za systémové opatrenie pre obnovovanie stratenej vlády do rúk ľudu i odňatie štátnomocenských oprávnení právnickým korporáciám a ich návrat do rúk orgánov štátu, ktoré sú pod kontrolou voličov.